

» **O**samnaesto je stoljeće, tek su vam 24 godine, ležite u krevetu teško bolesni, uz treperavo svjetlo svijeća. Kašalj vas slama i slijevaju vam se kapljice znoja niz lice. Nateklih crvenih očiju gledate kada će vaša zadnja nada, liječnik, likar, ma tko će mu znati ime, ući kroz masivna drvena vrata. Konačno, on prilazi krevetu i uz pomoć vaših ukućana prima vas za ruke, pa reže arterije, a ispuštena krv slijeva se u lavore. U to se doba liječnika poziva samo k umirućem bolesniku. Doba je to u kojem se vjeruje da bolesti nastaju kao rezultat poremećaja ravnoteže u tjelesnim tekućinama, u vremenu tzv. humoralne doktrine. Ali ne brinite se, niste vi zadnji luzer koji se liječi ovom metodom; liječnici će krv puštati još i vašim praunucima, na početku 20. stoljeća.

STELLA FATOVIĆ-FERENČIĆ
"Tek je u 19. stoljeću otkriveno da bolesti uzrokuju mikroorganizmi, što je i otvorilo put do tada nepojmljivim oblicima terapije"

Prije nego što pokazalo da vam nema spasa, jer vas mori teška upala pluća, kašalj ste liječili lukom, odnosno lijekom spravljenim iz knjige recepta "Knjiga od likarije". Ona za kašalj daje sljedeće upute: "Uzmi luka biloga i ispeci. Tere jedi s medom našćesarca. To je dobro." U stara su se vremena dosta oslanjali na ljekovito svojstvo meda, čestog sastojka receptata 18. stoljeća. Med je cijenjen i danas, i dobro ga je uzimati za kašalj i grlobolju, ali zasigurno nije glavni lijek kojim se tretiraju teža prehlada, bronhitis ili upala pluća. A o tuberkulozi, koju smo u međuvremenu u ovome dijelu svijeta iskoristili, da i ne govorimo. Ako ste iskašljavali krv, još prije nekoliko stoljeća to je značilo samo jedno – zbogom!

ANTISEPSA Kako su se nekad, bez naših čarobnih antibiotika, ljudi liječili, koje su lijekove pili prije 200 godina? Odgovor na to i slična pitanja daje nedavno postavljena izložba "U struci i pri ruci. Od ljekaruša do farmakopeja", izložba postavljena ususret osnivanju Hrvatskog muzeja medicine i farmacije. Što je zapravo bilo glavno obilježje liječenja u davna vremena? "Nije bilo velike razlike u liječenju ljudi prije 500 ili prije 200 godina", kaže nam Stella Fatović-Ferenčić, upraviteljica Odsjeka za povijest medicinskih znanosti pri Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti.

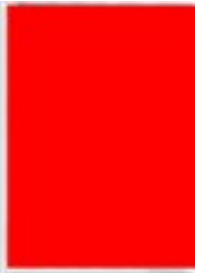
"Zapravo, sve do početka 20. stoljeća mogućnosti liječenja su bile vrlo ograničene. Tek u 19. stoljeću počinje vrijeme mikrobiološko-bakteriološke ere i tek se tada spoznaje da mikroorganizmi uzrokuju bolesti. To je otkriće dramatično promijenilo medicinu i otvorilo do tada nepojmljive mogućnosti terapije. Mikrobiološka era potiče primjenu vakcinacije kao dominantne i važne preventivne mjere, a nešto kasnije dolazi do otkrića sulfonamida i antibiotika. Krajem 19. stoljeća počinje se razvijati i kirurgija zbog otkrića asepsa, antiseptice i

narkoze", priča Stella Fatović-Ferenčić. Najveća razlika u odnosu na danas, objašnjava ona, jest drugačija paradigma – konceptualizacija nozološke stvarnosti. "Sve do početka 20. stoljeća poimanje uzroka bolesti bilo je na razini humoralne doktrine – teorije koju je još u antičko vrijeme postavio Hipokrat, a u sklopu koje se smatralo da bolesti nastaju kao rezultat poremećaja ravnoteže u tjelesnim tekućinama", objašnjava ona. Tako su i ljudi prošlih vremena koristili neke metode liječenja koje nama danas ne bi pale na pamet niti u ludilu. "Primjer je puštanje krvi – bilo pijavicama, bilo venesekcijom ili arteriotomijom. Ova se metoda upravo zbog svoje teorijske pozadine humoralne doktrine zadržala sve do početka 20. stoljeća", kaže Stella Fatović-Ferenčić. Neki su se lijekovi prema narodnim ili zapisanim receptima spravljali sami kod kuće po recepturi. No, zanimljivo, u Hrvatskoj je prva ljekarna otvorena još u 13. stoljeću. Zemlja smo koja se ubraja među one s najstarijom tradicijom ljekarništva – naša najstarija ljekarna u Trogiru je iz 13. stoljeća, a ona Male braće u Dubrovniku je iz 14. stoljeća. Radi u kontinuitetu do danas. Problem je bio što ljudi nisu imali novca za ljekarije iz ljekarne, kao niti za pomoć liječnika. Često su im lijekove spravljali svećenici, a svaki je samostan morao imati sobu za lijekove i vrt s ljekovitim biljem. Zbog toga su svećenici nerijetko bili znalci u spravljanju ljekarija. Ponekad su u potrazi za čudotvornim napitkom odlazili lokalnim vječarima ili šarlatanima. "Slično kao i danas", komentira.

ALIGHIERI Gradska ljekarna u Kamenitoj ulici 9 u Zagrebu bila je prva službena ljekarna u Zagrebu. Nekoliko se puta selila, pa je neko vrijeme bila i na mjestu današnjeg Sabora. Postojanje ljekarne u bilo kojem gradu oduvijek je predstavljalo prvorazredni zdravstveni događaj. Uz liječnika u svakom je gradu naročito bio važan gradski ljekarnik. Profesor Hrvoje Tartalja pisao je kako je ljekarnik, kao prvi i najbolji stručnjak za izradbu lijekova u okvirima tadašnjih farmaceutskih znanja, mogao uspješno suzbijati bolesti. Stručnom izradom lijekova suzbijala su se djelovanja gradskih vječara i svih ostalih koji su tako zarađivali. Nicolo Alighieri, praunuk pjesnika Dantea Alighierija, koji je i sam bio upisan u ceh liječnika i ljekarnika, imao je apoteku u Zagrebu još 1399. godine. Istraživanje o povijesti ljekarništva u Zagrebu izrađeno je za Gradske ljekarne Zagreb, a

ŠARLATANSTVO

Ljudi često nisu imali novca za lijekove ljekarnika i liječnika, pa su se često za pomoć obraćali svećenicima, ali i vječarima

POVIJEST LJEKARNIŠTVA U ZAGREBU

Ljekarnu na Trgu bana Jelačića u Zagrebu od 1910. do 1915. godine vodio je Vlatko Bartolić (gore i sasvim dolje). Na adresi Kamenita 9 bila je prva zagrebačka ljekarna, a ova fotografija datira iz 1932. ili 1934. godine (lijevo). Jedna od ljekarničkih slika iz fundusa Muzeja grada Zagreba (dolje)

PRIPREMA LIJEKOVA
Aptekarska vaga i bočice u kojima su se čuvali pripravci (gore). Ljekarna Pečić u Ilici 43, ljekarna na Opatovini 7, Kaptolska ljekarna na Dolcu (slijeva nadesno). U Odsjeku za povijest medicinskih

znanosti HAZU sačuvana je i vrijedna zbirka herbarija (dolje)

u njemu se navodi i kako je August Šenoa u romanu "Kletva" opisao prve zagrebačke ljekarne i ljekarnike 14. stoljeća. "Na tavanici štacuna visijahu snopići prašna bilja, na policama stajahu šareni lončići i veliki i mali, a uz njih ležaše ogromna knjižurina. Vrh toga ne bijaše ništa u sobi van prost stol i tri četiri stolčića. Gospodar Gialimello, čovjek visok, suh, blijed, crmokos i dugobrad, odjeven u dugu crnu haljinu, stajaše upravo kod ognjišta, te je malim miehom pirio vatru, nad kojom je visio kotlić...", stoji u Šenoinom romanu.

JACOBUS Službeno, prvi zagrebački ljekarnik bio je Jacobus, a živio je u Zagrebu u 14. stoljeću. Doseljednik iz Italije, stalno se s nekim sudio pa su tako za njim ostali sudski spisi sa zapisanom titulom, iako sporovi nisu bili vezani uz njegovo zanimanje. No ti su dokumenti pomogli Muzeju grada Zagreba u pripremanju izložbe "Ja, Jacobus Apothecarius" koje će biti otvorena krajem prosinca, otkriva nam Marina Perica Krupljanov, kustosica Muzeja grada Zagreba. U Gradecu, kao u svim srednjovjekovnim

gradovima, došlo je rano do ustroja jakih cehovskih udruga. Osnovani su temeljem posebnih statuta koji su sastavljeni od 1450. Među takvim cehovima djelovao je i tzv. kirurški ceh, čiji su bili članovi liječnici, ljekarnici, kupalištari, ranarnici i brijači. Neki liječnici i ranarnici, unatoč prisutnosti ljekarnika u gradu, još u 15. stoljeću sami spravljali lijekove i meleme. I liječenje i izrada lijekova smatrali su se u to doba obrtom. Nedostatak zdravstvenog osoblja u gradu najviše se osjećao kada bi se pojavila kuga ili kolera. Iako su postojale stroge mjere kojima se sprečavalo širenje zaraze, primjerice zatvaranje gradskih vrata i druge karantenske odredbe, epidemije su ipak više puta poharale grad.

Jedan u Zagrebu poznati lažni lijek protiv tzv. bubonske kuge tipičan je primjer simboličkih lijekova. Žaba krastača, dok je još živa, probola bi se dugom iglom, da iz nje iscure sav "jed i zloća". Potom bi se žabu osušilo, razrezalo na komadiće i stavljalo na gnojne čireve. "U 16. stoljeću kuga je u Zagrebu harala u 1511., 1543. i 1598. godine, a između 1599. i 1600. bilo je zaraze i u okolici

grada uz velik pomor ljudi. Zaraza je potakla raspravu na sjednici Hrvatskog sabora 21. listopada 1599. Sabor odlučuje da se, čim je prije moguće, pozove koji dobar i sposoban liječnik i ljekarnik. Čini se da je gradskog ljekarnika bilo teže pronaći, o čemu se raspravljalo i na sjednici Sabora 11. prosinca 1602.", piše u Povijesti ljekarništva u Zagrebu. Studij ljekarništva odnosno farmacije na Sveučilištu u Zagrebu, kao četvrti studij, utemeljen je 1882. Nakon diplomiranja prvih studenata koji su završili sveučilišni farmaceutski studij, sve se učestalije otvaraju nove ljekarne.

BOGATAŠI Danas imamo antibiotike i cjepiva, ali od stare škole liječenja preuzeli smo ono od čega i danas radimo lijekove – ljekovite biljke i neke druge sastojke lijekova koje su koristili i nekada. Još je nešto ostalo naizgled isto. Kvalitetni lijekovi su koštali, a koštaju i danas. "U stara vremena visina cijene lijeka ovisila je o tome gdje ste lijek nabavljali. Načelno su lijekovi uvijek bili skupi – zato su ljekarnici oduvijek bili bogat sloj građanstva", kaže Stella Fatović-Ferenčić. Ostale su

12/10/2012

OD KAŠLJA PREKO VRTOGLAVICE DO BOLNOG SRCA

Brzi savjeti iz starih ljekaruša

LIJEK ZA RANE

Na izmet dobro je stući ljutike, i pelina, i sinje masti, tere smišati zajedno i staviti na list kupusa. I stavi na ranu. Dobro je varlo.

GRLOBOLJA

Od bolesti za garlo. Uzmi muke aržene tere smišaj s maslom, tere vari na paršuri, tere maži po koži, ter zavijaj garlo.

KAŠALJ

Uzmi luka biloga i ispeci. Tere jedi s medom našćesarca. To je dobro.

VRTOGLAVICA

Komu se mozak zavrća u glavi pij božurevo sime.

MAMURLUK I GROZNICA

Kogmu je glava grintava. Vari kopinak s vinom i maži glavu. (Ko)mu je groznica. Vari kopinak u maslu i maži leda. I dolinovo zelje vari u vinu i pi.

OTVORENA RANA

Komu karv teče iz rane. Sažeži postavte i posipaj ranu. I pristane. I također možeš učiniti od kože ispod sedla što je dobro u ime iste stvari.

GLAVOBOLJA

Koga glava boli. Vari sporiš u vinu i zavijaj glavu.

TUBERKULOZA

Tko karvlju bljuje. Uzmi pakla i pij. I carljenoga kamena. I daje deve vode.

TEŠKO MOKRENJE

Od zapora vodenoga. Uzmi mozga od švrake koliko za po zarna od šenice tere daj čoviku popiti. Ako ne, koliko cilo zarno.

ČUVANJE PLODA

Ako očeš da ne umre dite u utrobi

materinoj. Uzmi kozjega mlika i smišaj ga s vinom i s medom tere davaj piti. Oče se roditi zdravo.

TJESKOBA

Komu je otoka na sarcu. Uzmi vriška korena i vari u vinu bilom. I pij.

BOL U USTIMA

Koga usta bole. Uzmi rakije i postavi u nju orašak i garipuli tere pij s medom.

BOLESTI CRIJEVA I JETRE

Jošće dobra protiva me(ć)lu i protiva nemoći od jeta(r). Postavi u rakiju pelina i kadulju tere daj piti. I tako dobra je protiva bolesti u crivi. Post(avi) u nju metvice i posipa(j) je i zasipa(j) je.

PRIŠTEVI

Jošće komu su prišći, ali koja grubost na obrazu. Postavi u rakiju (b)itrenna. Oče biti bolje tako.

PSIHOZA

Jošće tko ima manitost aliti vartoglavstvo. Postavi u rakiju rute i satari, protiva suši.

OPADANJE KOSE

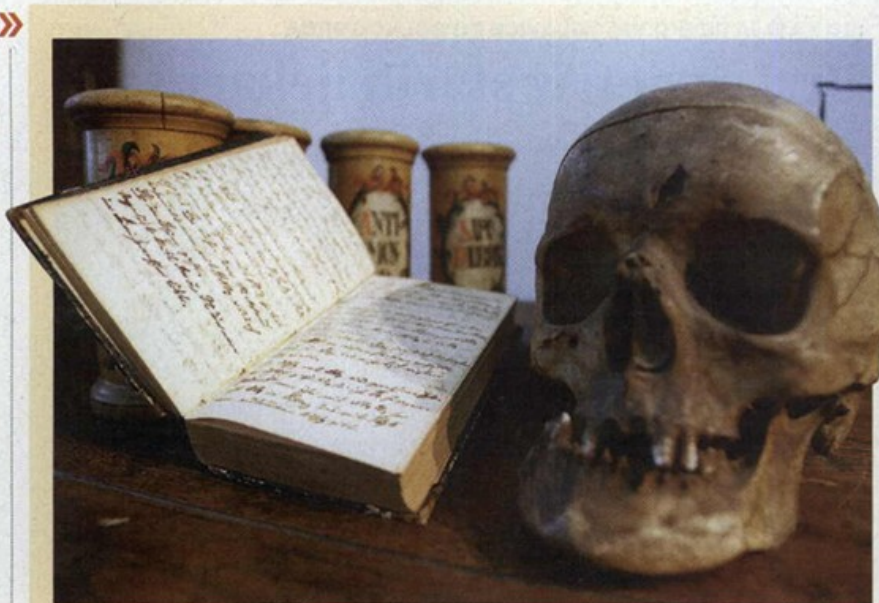
Komu vlasi puznu. Uzmi ljubice jedne ili druge tere svari u vodi, tere izmij glavu. Neće puznuti. I ako ćeš da bi rasli, uzmi biloga mikijona korena, tere svari s medom, tere maži. Oče vlase resti.

ZMIJSKI UGRIZ

Od kriposti luka puroga. Mnoge kriposti ima. Među ostali koh karvlju bljuje, ali harče, dobro je piti sok njegov. I koga bi zmija ujila, ali koja druga stvar.

Također je vele dobro plućami. I koga bi oči bolile primisi sokom lukovim, puroga i meda treću čašu. Tere stavljaj u uši i u nos. Dobro je kruto i pomaže.

83

ČOSAVOST

Komu ne mogu kose rasti. Uzmi ulja od javora i maži di očeš da ti restu. I uzmi gnusa kozjega i maži glavu. I čini reste vlase.

BOLESNE OČI

Od očiju lik. Uzmi žuči zečje i soka rute i smišaj s bilim vinom. Tere stavlaj po kaplju u oči iz jučera ustajuć i večer ligajuć. To je kušano.

GLISTE

Komu su gliste. Uzmi pelina i kojegodir žuči od zviru ili od brava i gnusa od pčela. I postavi variti u loncu. Varit u loncu sve zajedno. I razmaži na jednu karpu partenu ter na tarbu privij, i zada na karste. I činiće sve gliste umriti i izaći na dvor.

ZAUSTAVLJANJE KRVARENJA

Akoč karv ustaviti. Uzmi sunpora suha tere stavi na ranu. Očeš je ustaviti.

UJED

BIJESNOG PSA
Koga bisan pas ujide.

Uzmi biloga luka i rute i soli i svari zajedno i stavi na ranu. I ako moreš poznati je li bisan pas umoči kruh u onu karv i varzi komugodir stvorenju. I ako bude bisan neće ga vazeti.

BOL U TRBUHU

Također koga štomak boli. Svari metvice carljene i vari je u vinu bilomu. I pij i ostaće se.

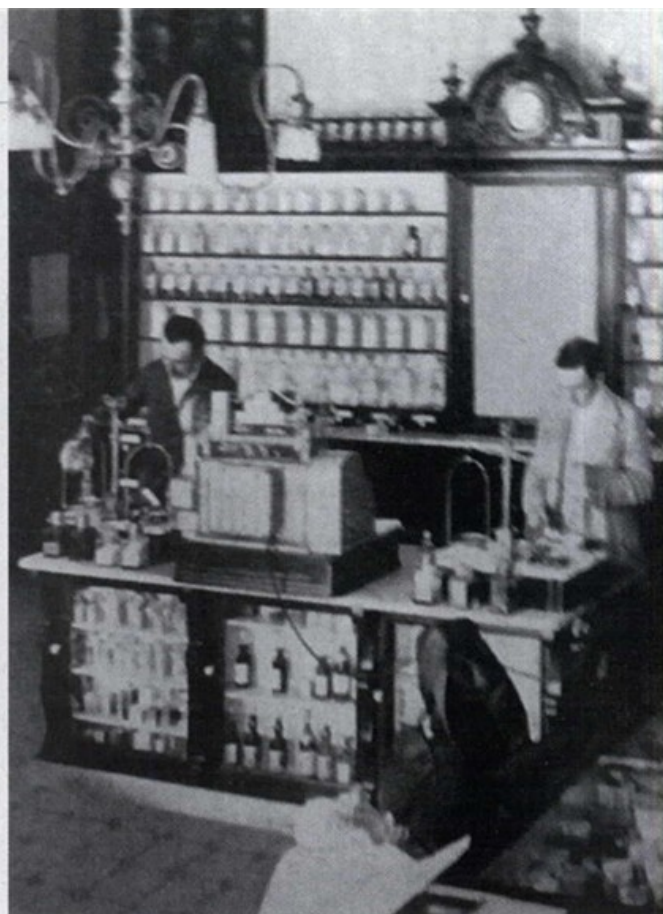
RANA OD STRIJELE

Ako ćeš izvaditi tarn, ali gvožđe. Ako li bi strila bila. Uzmi korena od tarsti ili jasenka i stari sitno, i smišaj s medom, i sagrij nekoliko, i stavi na rub, i privij na ranu.

PROBLEM S

MOKRENJEM KOD KONJA

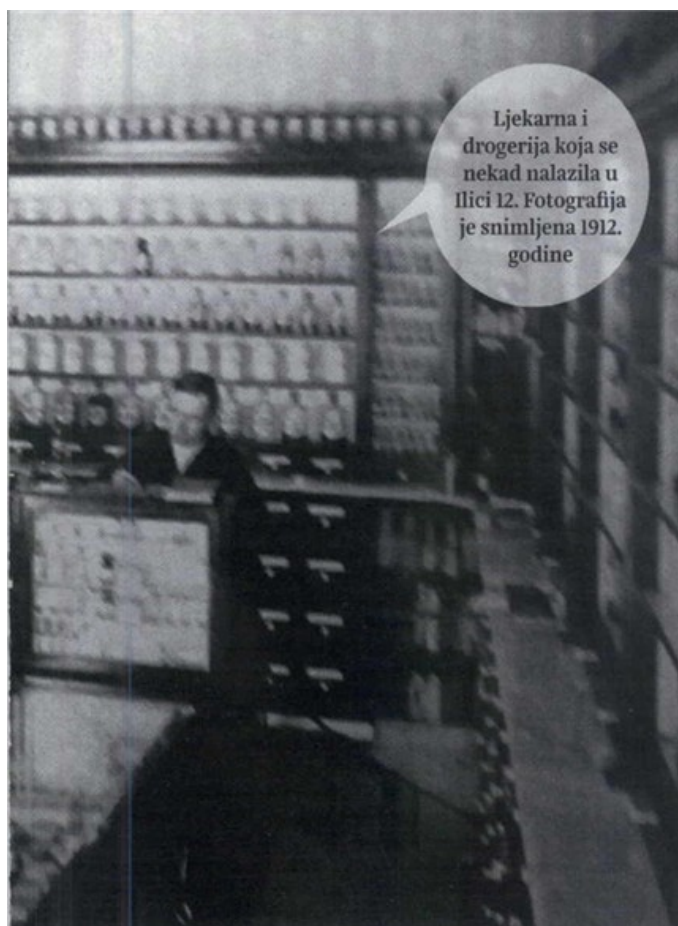
Za konje kada ne mogu pišat. Uzmi podukrajan žmul vina cila i pô, i capra pučenoga, i tri žumanca od jaja. Dobro ubij, oli puno mišaj i zalij paripče.

nam kao svjedočanstvo mnoge ljekaruše, zbirke najčešće rukom pisanih receptata za liječenje ljudi i životinja. Pisali su ih ljudi raznih profila, najčešće svećenici, koji su bili među rijetkim pismenim ljudima. Ljudi su se, i to možda najviše na selu, oslanjali na pomoć lokalnih vračara, nazovimo ih vješticama, a na sajmištima su se mogli kupiti čudotvorni napici za sve i svašta. Tijekom čitavog 19. stoljeća ljekarnički zbor bori se protiv šarlatanstva, a u korist legislative i edukacije.

HERBARIJI Inače, tijekom Srednjeg vijeka nastao je priručnik "Regimen sanitatis Salernitanum", namijenjen najširem krugu čitatelja. Djelo je nastalo u 12. stoljeću, kao rezultat rada više autora, a sadržavalo je popularne propise za očuvanje zdravlja te cjelokupnu simptomatologiju i terapiju u lako razumljivu obliku. Doživjelo je više stotina izdanja i prevedeno je na gotovo sve europske jezike. I prije nego li je donesen u hrvatskom prijevodu Emerika Pavića, kao naš prvi prevedeni medicinski tekst, sadržaj tih pravila prenosio se u naše krajeve kroz napise u mnogim ljekarušama.

Potreba da se zabilježi usmena predaja, posebice onaj njezin dio koji se odnosi na liječenje ljudi i životinja, urodio je pojavom ljekaruša kao najopsežnijeg oblika europske srednjovjekovne medicinske literature uop-

Ljekarna i drogerija koja se nekad nalazila u Ilici 12. Fotografija je snimljena 1912. godine

će. U svoj su sadržaj, kako stoji u knjizi "U struci pri ruci", one upile tragove raznih tradicija i sustava: od stare slavenske tradicije postupaka iscjeljivanja, preko hipokratizma, rimske, arapske i bizantske medicine, do srednjovjekovne, osobito salernitanske nadgradnje. Na području Hrvatske sačuvane su brojne zbirke recepata za izradu lijekova i njihovu uporabu, koje su nastajale u razdoblju od 14. do početka 20. stoljeća, a najstarije ljekaruše su pisane, osim latinicom, i hrvatskom ćirilicom. U Odsjeku za povijest medicinskih znanosti HAZU sačuvana je i mala zbirka zanimljivih studentskih bilješki "za čitav život" iz 1900-ih godina. Zanimljiva je i zbirka herbarija, svojevrsnih enciklopedija znanja o ljekovitim biljkama, koji sadrže osušeno i sprešano bilje.

"Naša farmaceutska i medicinska baština zapostavljena je i nema svoje mjesto. Nemamo nacionalni muzej medicine i farmacije kakav svi europski i bliski nam narodi imaju", ističe Stella Fatović-Ferenčić. "Mi ne negujemo taj dio svoje baštine i ona je velikim dijelom devastirana. Nijedna naša stara ljekarna, primjerice, nije zaštićena, što je u Italiji ili Austriji nezamislivo. Još nismo osvijestili taj segment našeg identiteta, znanstvenu baštinu i njezin potencijal", zaključuje ona.

Hrvatska povijest lijekova na jednom mjestu

HAZU JE USTUPIO PROSTOR U GUNDULIĆEVOJ ZA MUZEJ LJEKARNIŠTVA

Izložba

"U struci i pri ruci. Od ljekaruša do farmakopeje" naziv je izložbe postavljene ususret osnivanju Hrvatskog muzeja medicine i farmacije

Predsjedništvo Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u lipnju 2006. godine prihvatilo je inicijativu Razreda za medicinske znanosti i Odsjeka za povijest medicinskih znanosti da se u okviru HAZU, Odsjeka za povijest medicinskih znanosti Zavoda za povijest i filozofiju znanosti, utemelji Hrvatski muzej medicine i farmacije. Ta je inicijativa proteklih godina više puta potvrđena, a 16. svibnja 2011. u Razredu za medicinske znanosti održan je sastanak Inicijalnoga odbora, na kojem je donesena odluka o pokretanju projekta. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti odlučila je ustupiti svoj prostor u prizemlju dvorišne zgrade u Gundulićevoj 24 u Zagrebu, koji se prostire na 300 četvornih metara, te ga preurediti u izložbeni prostor Hrvatskog muzeja medicine i farmacije. Prostor zahtijeva temeljitu rekonstrukciju i Odsjek za povijest medicinskih znanosti je sada u fazi prikupljanja sredstava.